

A. KAFKASYALI

ALLAHVERDİ PİRİYEV VE “AHISKA TÜRKÜSÜZ KALDI” DESTANI

Мақалада Ахыска драмасы қайраткерлерінің соңғы нар тұлғасы, жазушы-ақын Аллаxверди Пириевтің өмірі мен оның «Ахыска түріксіз қалды» атты дастаны қарастырылған. Дастанда Ахыска түріктері 1944 жылы Кеңес үкіметі тарапынан қолындағы бар мал-мүлкі тәркіленіп, өз жерінен Орта Азияға қуғындалуы туралы мейлінше құнды деректер берумен қатар сол кезеңнің айтылмай қалған көлеңке тұстары да ашып көрсетеді.

Кілт сөздер: Аллаxверди Пириев, Ахыска қуғын-сүргіні, Ахыска түріктері

В этой статье рассматривается жизнь поэта-писателя Аллаxверди Пириева – одного из последних очевидцев исторической драмы турков-ахыскинцов и его произведение «Оставшийся без турков мой Ахыска», книга о печальных событиях 1944 года, когда турки-ахыскинцы по решению Советского Правительства были сосланы из родных мест в Центральную Азию, а также даются ранее неизвестные материалы.

Ключевые слова: Аллаxверди Пириев, Ссылка Ахыскинцов, Турки-ахыскинцы.

Ø Giriş

Tarih sayılmayan ancak tarihî olaylara ışık tutan destanlardan yola çıkılarak, mensubu olduğu halk hakkında çok şey öğrenmek mümkündür. Halkın arzusu, dileği, kederi, gamı, başına gelen, başından geçen, hülâsa çok şey... Keşke, halkın başından geçen her bir olay destanlara yansıs ve bu destanlar muhafaza edilse. Genel anlamda destanların kahramanları kadar onları yazanlar da önemlidir. Destanlar, kahramanların kahramanlıklarını daha belirgin kılmaktadır. Türk milletinin güzide kahraman halklarından biri olan Ahıska Türklerinin başına gelenlerin büyük bir bölümünü ancak destanlardan öğrenmek mümkündür. Allahverdi Piriyev'in yazdığı ve insanlık tarihinin büyük dramlarından biri olan Ahıska Sürgünü'nü konu alan “Ahıska Türksüz Kaldı” adlı destan bunlardan biridir. Bu destan Adigün, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka adlı beş kent ve bu kentlere bağlı 219 köyde sakin bulunan bütün bir halkın ölümüne gönderilişinin destanıdır. Birkaç yıl içerisinde 47 bin evladı cepheye sürülen, binlerce insanı Sibirya çalışma kamplarına gönderilen, yüzlerce aydın, yazar ve din adamı gözlerinin önünde kurşuna dizilen, en nihayet İkinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde (15 Kasım 1944) geride kalan 92.307 insanı Orta Asya'ya sürgün edilen, 14.895 insanı yollarda soğuktan ve açlıktan öldürülen Ahıska Türkünün destanıdır.

Piriyev, daha 8 yaşında ilkokul ikinci sınıfta okurken bu dramı yaşamış ve olayların tanığı olmuştur. 35 günlük sürgün yolculuğunu çocuk gözüyle izlemiş ve çocuk bedeni ile hissetmiştir. Daha sonraki yıllarda ise görüp, duyup, hissettiklerini, bütün bir halkın ortak acısı, ortak kederini, ortak ifadeyle kaleme almıştır. Yeni okuma yazma öğrenmişken yurdundan çıkarılan Piriyev, yerleştirildikleri Kazakistan'ın Çimkent şehrinde, ana dilleri Ahıska Türkçesi ile

* Ahmet Yesevî Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Öğretim Üyesi, Türkistan - Kazakistan. akafkasyali@hotmail.com

öğrenim görme imkânı bulamamıştır. Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Rusça öğrenim görmüştür. Buna rağmen ana dili Terekeme/Karapapak Türkçesi ile halkının başından geçen o uğursuz olayı destan şeklinde yazmayı başarmıştır. Bu çalışma ile Piriyeve’in hayat hikâyesinden ve destan metninden yola çıkarak Ahıska Türklerinin sürgün dramı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Allahverdi Piriyeve

Allahverdi Piriyeve, 1936 yılında Gürcistan’ın Aspinza ilinin Koyundere köyünde dünyaya gelmiştir. Tamamen Karapapak/Terekeme Türklerinin yaşadığı bu köy 1927 yılına kadar Ahılkelek iline bağlı idi. 1927 yılında Ahılkelek’in bazı köyleri Aspinza’ya bağlanır. Piriyeve, ilkokul ikinci sınıfta okurken 15 Kasım 1944’de sürgün edilen ailesi ile daha doğrusu bütün Ahılkelek-Ahıska Türkleri ile birlikte Kazakistan’a gider. Tahsiline yerleştirildikleri Kazakistan’ın Çimkent şehrinde devam eder. 1952 yılında 7. sınıfı başarı ile bitirir. Kazak öğretmenlerinin yönlendirmesi ile Çimkent Pedagoji Yüksekokulu’na girer. Bu okulu da 1956 yılında başarı ile bitirir. 1958 yılında Devlet Pedagoji Enstitüsü’ne girer. 1963 yılında bu enstitünün Tarih ve Filoloji bölümünü üstün başarıyla bitirir. Liselerde dil ve tarih öğretmeni olarak görev alır. Uzun yıllar öğretmenlik ve müdürlük yapar.

“Eğitim ve metot” konusunda önemli çalışmaların altına imza atar. Bu konuda yazdığı kitaplar çeşitli eğitim, öğretim kurumları tarafından yayımlanır. 1975’te Kazakistan’ın “Üstün Eğitimci”si (Maarif elaçısı); 1985’te “Metodist Muallim”; 1988’de “Üstün Eğitim-Öğretimci” (Tehsil Elaçısı) unvanlarına layık görülür. 2007 yılında “Vektor” Uluslar Arası Eğitim Merkezi tarafından fahri doktora unvanı verilir. 2008 yılında hac ziyaretini yapar. Kendisi gibi çocuk yaşta sürgün gelen kendi köylüsü Anakız hanımla evlenir. 5’i erkek 4’ü kız 9 çocuğu ve 21 torunu vardır.

Allahverdi Piriyeve, öğretmen ve idareci olarak çalışırken bir yandan da Ahılkelek-Ahıska Türklerinin tarihî, kültürü, siyasî ve sosyal hayatları üzerine araştırmalar yapar. Ahıska Türklerinin sürgün hatıralarını, kültürel değerlerini derler. Yaptığı bu derleme ve araştırma çalışmalarını yayımlar.

Piriyeve’in ilk kitabı, kızı Sevil Piriyeve ile yazdığı “Ata Yurdum Ahıska”³ adlı 256 sayfalık kitabıdır.

Kitap, Prof. Dr. Gamerşah Cavadov’un, “Evlad Borcu” başlığı altında yazdığı ön söz ile başlamaktadır. “Müelliflerden” başlığı ile yazılan takdim yazısının iki sayfasını Allahverdi Piriyeve, üç sayfasını da Sevil Piriyeve yazmıştır. Müelliflerin her bir cümlesi insanın ciğerini yakıp, kalbini göynütür. Piriyeve, her konuyu öğrencilere rahatlıkla anlattığını ancak bir mevzuyu anlatırken çok zorluk çektiğini söyler: “O mövzu “Veten” mövzusudur. Veten mövzusunda dersi izah edende nedense üreyim döyünür, gözüm gıralır, heyecanlanıram, demeye söz tapmıram, dilim tutulur. Dilim tutulur ona göre ki, men Vetensizem. Menim kimi minlerle

³ Allahverdi Piriyeve, Sevil Piriyeve, *Ata Yurdum Ahıska*, Mütercim Yay., 2001, Bakı.

Ahıska Türkü vetensizdir. Bu mövzuda eger şagirtler mene “Sizin veteniniz haradır?” dese men nece cavap verebilirem?

Bes⁴ men, ya{ud bir tayfa Ahıska Türkü ne üçün Vetensizdir? Bu suala cavap vermek asan deyil....” [1, 6].

Piriyeva'nın bir vesile ile ata yurdu Ahıska'yı ziyaret ettiğinde gördüklerini anlattığı cümleler de onların vatan hasretini ve bu kitabı yazma maksatlarını göstermektedir: “... senelerden beri hesreti ile yaşadığımız ata-baba yurdum Ahıska'nı ziyaret etmek mene nasib oldu. Atamın {ahişi ile babamın ve nenemin mezarlarına sepmek üçün öz yurdumuzdan bir ovuc torpağ götürmeyi de unutmadım. Piri Bulağı'ndan iller uzununu bu suyun hesretini çekenler üçün bir gâb da su götürdüm. Hundun Dağı'nın yamaclarından gız gelinler üçün ter çiçekler de topladım. Bu füsünkâr güzeliği görenden sonra Ahıskalıların bu yurddan deportasiya olunmalarının bir sebebinin siyasî niyetlerle bağı olduğunu derk etmekle yanaşı, diger sebebini bu yerlerin heyretamiz güzeliğe, bereketli torpaqlara malik olmasında gördüm.” [1, 8].

Çalışmanın bölümleri yoktur. Konular 10 başlık altında toplanmıştır. Çalışmada Ahıska Türklerinin soyu, Türklüğü, coğrafyası, onların sürgün edilmesi, sürgün hatıraları, kahramanları, âlimleri, âşıkları ve folklor örnekleri yer almıştır.

Piriyev'in ikinci çalışması yine kızı Sevil Piriyeva ile yazdığı “Türksüz Kalan Ahıskam”⁵ adlı 233 sayfalık kitabıdır.

Kitap Tamilla Abbashanlı'nın “Hicrandan Körpü Salanlar” başlığı ile yazdığı bir ön sözle başlamaktadır. Abbashanlı'nın şu cümlesi kitabın muhtevasını göstermektedir: “Kitap başdan başa Ahıska olaylarını, gerçeyini gösteren faktlarla doludur. Kitabı heyecansız o{umağ olmur. Bezen heceanlanırsan, gözlerin yaşla dolur. Bu da seni heyatı ya{ından öyrenmeye, tarihini sevmeye, keçmişini unutmamağa, geleceyine ayıg gözle ba{mağa sesleyir” [2, 5].

“Müelliflerden” başlığı ile kitabı takdim eden müellifler, kitabı yedi başlık altında, yedi fasıl şeklinde oluşturmuşlardır. Birinci fasıl “Veten Feryadı” adını taşımaktadır ve Ahıska'nın tarihine ve tarihî mekânlarına işaret edilmiştir. İkinci fasıl “Ahıska'nın İntizar ¼etireleri” adı altındadır. Burada, hatıralara, biyografilere, folklorik bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü fasılda “Unudulmaz Döyüşçüler” başlığı altında 1993 yılında Ermenilere karşı Azerbaycan ordusunda savaşırken şehit olan İskender Aznaur ve İkinci Dünya Savaşı'nda üstün başarı gösteren kahramanlar anlatılmaktadır. Dördüncü fasılda “Ahıska Türklerinin Hekayeleri”, beşinci fasıl “Ahıska'nın Çağdaş Neveleri” başlığını taşımaktadır. Burada da Ahıska Türkleri ile ilgili yazılmış şiirlere yer verilmiştir. Bu yazının esasını oluşturan “Ahıska Türksüz Kaldı” destanı bu fasılda bulunmaktadır. Altıncı fasılda “117 tane “Türk Atalar Sözü” yer almaktadır. Yedinci ve son fasılda ise kendilerini ziyarete gelen

⁴ Bes: Peki, pekâla, öyle ya.

⁵ Allahverdi Piriyev ve Sevil Piriyeva, **Türksüz Kalan Ahıskam**, Vektor Neşrler Evi, 2007, Bakı.

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

misafirlerle yapılan görüşmeler, iştirak edilen toplantılar mevzu edilmiştir. Faslın sonuna da Ahıska Sürgünü'nün yol güzergâhını gösteren bir harita konulmuştur.

Allahverdi Piriyeve'in üçüncü çalışması ise kızı Sevil Piriyeve'nin birinci yazar olarak yer aldığı “Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska”⁶ adlı 298 sayfalık kitaptır.

Müellifler, kitabın ilk iki sayfasına Mustafa Kemal Atatürk'ün bir sözü ile Türklerin soy ağacını koymuştur. Bu kitabın ön sözünü de ilk kitabın ön sözünü yazan Prof. Dr. Gamersah Cavadov yazmıştır. Müellifler bu kitabı, çeşitli Türk devlet ve topluluklarında, hatta bazı Türk olmayan toplumlarda yaşayan Ahıska Türklerinin, Türk Dünyası ve Türk dünyasının içinde küçük bir cüz olan Ahıska Türkleri hakkında kısa yoldan ve sağlıklı bilgiler edinmeleri için yazdıkları anlaşılmaktadır.

Eserde bölümlenme yapılmamıştır. Gelişigüzel bir yol takip edilen kitabın ilk yüz sayfası Türk dünyasını, Türk devlet ve topluluklarını tanıtmak için ayrılmıştır. Ardından Türkiye'de yaşayıp, yazan Ahıskalılar tanıtılmıştır. Sonra diğer kitaplarda olduğu gibi bu kitapta da Ahıska sürgünü meselesi anlatılmıştır. “Ahıskalı Ziyalılar” ve “Gurbet Hatıraları”nı müteakiben Ahıska Türklerinin Azerbaycan'a yerleştirilmesi meselesi incelenmiştir. Çalışmanın sonunda her iki müellif hakkında kısa biyografi yer almıştır.

2. “Ahıska Türksüz Kaldı” Destanı

Allahverdi Piriyeve, Kazakistan'a sürgün edilen Ahılkelek-Ahıska Türkleri ile birlikte ailesinin yanında, bir aydan fazla süren sürgün zulmünü ve sürgün sonrası yaşanan sıkıntıları bizzat yaşayan insanlardan biridir. Bugün sayıları çok azalan sürgün olayının tanıklarındandır. O, ailesi ile aynı zamanda tamamı Terekeme/Karapapak Türkü olan Ahılkelek halkı ile sürgüne birlikte gittikleri ve hasbelkader kendi tayfalarının büyük bir kısmı ile birlikte Çimkent civarına yerleştirilmiştir. Başından beri hemen hemen bütün olaylar, ortak hadise, ortak hatıra şeklinde gelişmiştir. Piriyeve, bütün olup bitenleri, Ahıska, Ahılkelek Türklerine yapılan zulüm ve haksızlıkları, hak ve hukuklarının gasp edilmesini, binlerce kardeş, anne, bacı, hala, teyzenin gözlerinin önünde ölüme terk edilmelerini, katliama tabi tutulmalarını bir bütün olarak, halkı adına ortak bir destan şeklinde kaleme almıştır. Destana da “Ahıska Türksüz Kaldı” [2, 148] adını vermiştir.

Destan, çok büyük zulme uğramış Ahıska/Ahılkelek Türklerinin hayatını ele alması bakımından çok önemlidir. İkinci Dünya Savaşı'nın kanlı, dumanlı günlerinde hiçbir suçları olmadığı hâlde Ahıska ve Ahılkelek halkının başına getirilenleri kayıt altına alması bakımından büyük öneme sahiptir. Eğer Piriyeve gibi birkaç şair ve kalem erbabı bu benzeri görülmemiş vahim olayları kaleme almasaydı, Moskova yönetiminin yaptığı bu zulüm önemini ve hassasiyetini koruyamayacaktı.

⁶ Sevil Piriyeve ve Allahverdi Piriyeve, **Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska**, Tuna Yay., 2007, Bakı.

Bu destan, gizli olarak yazılmış ve gizli olarak elden ele yayılmış, binlerce kimse tarafından yıllarca okunur olmuştur. Bu konularda yazmak ve konuşmak yakın tarihlere kadar yasak olduğu için bu destanlar, âşıkların sazına, sözüne zamanında sirayet etmemiş, halkın ortak hatırası olmasına rağmen halkın ortak ifadesine dönüşmemiştir. Destanın şiirselliği, anlatımı, sanat ve estetik gücü Piriyev'in annesinden öğrendiği Terekeme/Karapapak Türkçesi ile sınırlı kalmıştır. Türkçe yazmak ve yayımlamak yasak olmasaydı, ilk günden itibaren bu destan halkın diline düşseydi, elbette ki halkın ortak irfanı, ifadesi, sanat gücü ile çok büyük incelik kazanırdı. Belki konu zenginliği de artardı. Ancak bu hâliyle de sadeliği, duruluğu, akıcılığı, konu bütünlüğü ile çok değerli bir destan durumundadır. Destanın tamamı 97 hanedir.

Şair, 97 haneden oluşan destanın “âyırlık” destanı olduğunu, hatta bu ayrılığın, anneden, babadan, yârdan değil, onlar kadar aziz olan “vatan”dan olduğunu, destanın başına aldığı anonim bir dörtlülle hissettirir.

“Köç köç oldu éller obalar,
Başı ğarlı dağlar ğal indi.
Daha içmek olmaz abu-züel sulardan
Ağan çaylar, buz bulağlar ğal indi”.

Destan benzer konuda söylenmiş “Göç göç oldu, göçler yola dizildi” mısrası ile başlayan Erzurum türküsü veya “Elveda elveda dumanlı dağlar” mısrası ile başlayan Kafkas muhacirlerinin Türkiye’ye göçerken söyledikleri türküler gibi ayrılık konusunu işleyen bir anonim türkü hanesi ile başlar. Dörtlüğün ilk iki mısrasında Ahıska’nın dağlarına hitap ederek, elin, obanın göçtüğünü, artık başı karlı dağların yalnız kaldığını söyler. Son iki mısradan ise şair, ümitsizliğini ifade ederek, artık âb-ı zülâl, berrak, billur sularından içmenin mümkün olamayacağını, akıp duran derelerin, buzlu çeşmelerin arkada kaldığını vurgular.

Şair, komünist Moskova yönetiminin İkinci Dünya Savaşı’nın şiddetle devam ettiği günlerde, 37 bin evladı Rusya adına cephede olan Ahıska Türklerinin nasıl bir sinsi plânla sürgün edildiklerini destanın ilk mısralarında söyler:

“Seher tézden sarı esgerler ğapını döydü,
Kommunistlerin hedefi bize deydi.
“Göz gördüyünden görđar” déyerler,
Çel çocuğ néylesin başın eydi”.

Şair, sabah erkenden sarı askerlerin, Rus askerlerinin kapıyı çaldıklarını, söyler. O kadar sinsice ve kurnazca davranmışlardır ki, günün ilk saatlerinde halk uykuda iken silahlı sarı Rus askerleri, kapılarının önüne dikilmiştir. Komünist yönetim hedefine ulaşmıştır. Karşılarında eli silahlı Rus askerlerini gören çoluk çocuk, kadın, ihtiyar çâresiz baş eğerler. Herhangi bir itirazlarının olması mümkün değildir. Çünkü yıllardan beridir, köylerin, kasabaların yiğit, kahraman, nüfuzlu

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

insanlarının nasıl zindanlara, sürgünlere gönderildiklerini, aydınların, âlimlerin, önder insanların nasıl gözlerinin önünde kurşuna dizildiklerini gören mazlum halk korkudan istenileni yapmak zorunda kalır.

Sürgün hazırlıkları Moskova Yönetimi'nin Stalin'in imzası ile gönderdiği 31 Temmuz 1944 gün ve 6279 sayılı emirde plânladığı şekilde 14 Kasım akşamına kadar büyük bir gizlilik içinde yapılır. 20 bin silahlı asker, 900 yük kamyonu ve onlarca vagonluk 57 yük treni hazırlanır. Stalin, savaş ortağı Amerika'nın yardım için kendilerine verdiği “Studabekker” kamyonlardan 900 tanesini bu iş için ayırır [2, 12]. Şair, kamyonların gelişini, insanları alışıını şöyle anlatır:

“Studabekker” maşın durdu yolda,
Esgerler eli silahlı sağda solda.
Kimin imkânı var yémek aldı,
“Ganayağlı” imkânsızlar ümitsiz ğaldı”.

Kamyonlar evlerin arasındaki yollara sokulur. Silahlı askerler etrafı sarmıştır. İmkânı olanlar verilen iki saatlik süre içerisinde yanlarına yiyecek şeyler alır. İmkânı olmayan veya ne yapacağını bilemeyen kadın, çocuk, ihtiyar insanlar ise askerlerin tehdidi, kamyonların gürültüsü altında ne yapacaklarını bilemezler. Şaşırıp kalan bu insanlar, ağlama, sızlama, feryâd sesleri arasında kamyonlara doldurulur.

Şair köylerinin son hâlini şöyle tasvir eder:
“Ev, eşyaları kimlere ğaldı?
Mal, dövmletini kimler aldı?
1944-cü il 15 Ğoç ayından üzü beri,
Ahıska toprağı Türksüz ğaldı!”

Ev, bağ, bahçe ve bütün mal varlıklarının, Ermeni ve Gürcüler tarafından talan edildiğini ve 15 Kasım 1944 tarihinden beri Ahıska'nın Türksüz kaldığını ifade eden şair köyden ayrıldıkları sıradaki manzarayı da şu şekilde anlatır: Tavlada bağlı kalan atlar, kişneyip nara attı, duvar diplerinde kalan köpekler arkamızdan uludu. Ocaklar söndü, bacalardan, şen ocaklara mahsus gök renkli duman çıkmaz oldu, sanki melekler de bize küsmüştü.

“Kişnedi tövlede bağlı atı,
Divar dibinde uludu iti.
Çı{madı bu{arıdan göy tüstü,
Déyesen melekler de bizden küsdü”.

Şair, olayın cereyan ettiği zaman ile sonraki zamanı birlikte kullanır. Ahıska'nın sürgün sırasındaki durumunu daha sonra hatırlayarak şöyle ifade eder:

Dillerde Ahıska'nın adı ğaldı,
Ğocalar gümansız fikire daldı.

Pestil, bekmez, bal, ğaymağı,
Yéyenlerin damağında dadı ğaldı.

Ahıska'nın sadece dillerde adı kaldı. Kocalar ümitsiz düşünceye daldılar. Yaz ve güz boyunca hazırlanan pestil, pekmez, bal gibi kışlık yiyecekler kilerlerde kaldı, onları yiyenlerin damağında tadı kaldı.

Onların ayrılması ile, Ahıska'nın yeşil dağlarının buz tuttuğunu, bostanlarını, bağlarını duman bürüdüğünü, Ahıska'nın güzel çağlarının yitip battığını, kısacası Ahıska'nın Türksüz, yetim kaldığını söyler.

“Buz bağladı yaşıl dağları,
Duman bürüdü bostan bağları.
İtdi, batdı Ahıska'nın güzel çağları,
Ahıska Türksüz yetim ğaldı” .

Destanın dokuzuncu dörtlüğünde, Moskova Yönetimi'nin, Ahıska'yı ve Ahıska Türklerini hedef aldığını, dünyada eşi görülmemiş bir şekilde, sanki göçmen kuş imişler gibi bölgeden uzaklaştırdıklarını, aldatarak tuşa getirdiklerini, böylece Ahıska'nın Türksüz, yetim kaldığını belirtir.

“Ahıska, Moskov'un hedefine tuş oldu,
Déyesen Türkler köçeri ğuş oldu.
Héç zaman görülmemiş iş oldu,
Ahıska torpağı Türksüz ğaldı”.

Ezanların sustuğunu, medrese ve camilerin düzeninin bozulduğunu, Ahıska'dan ayrıldıktan sonra, ezan sesinin duyulamaz olduğunu, şarap içip abdestsiz gezenlerin ortalığı sardığını, Ahıska camilerinin Türksüz kaldığını ifade eder.

“O gündən éşitmez oldu { ezeni,
Pozuldu medrese, cami düzeni,
Ço {dur şerab içib abdestsiz gezeni,
Ahıska camileri Türksüz ğaldı”.

Sünnet merasimlerinin, düğün/toyların terk edildiğini, Dede Korkut'un Müslüman boyları olan “Yerli” ve “Terekeme” Türk boylarının sürgün edildiğini, Ahıska'nın Türksüz kaldığını söyler:

“Terk oldu sünneti, düyün toyları,
Dede Ğorgud'un Müselman boyları,
Yérliler, Terekeme, Türk soyları,
Sürgün oldu Ahıska Türksüz ğaldı”.

A.Kafkasyalı. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

Ahıska Türkleri, Kıpçak asıllı iki Türk tayfasından oluşmaktadır. Bunlardan biri Kıpçak Türklerinin bakiyesi olan ve bölgenin otoktan/yerli halkı olan Türklerdir. Bu sebepten de onlara halk “Yerli” der. İkincisi ise yine Kıpçak Türklerinden olup sonradan Kazak Borçalı bölgesinden gelip Ahılkelek bölgesine yerleşen Terekeme/Karapapaklardır. Kazak, Borçalı, Ahılkelek, Çıldır, Arpaçay Terekeme/Karapapak hattının Ahılkelek kent ve köylerinde yaşayan Terekeme/Karapapaklar Ahıska Türklerinin bir hissesi olarak sürgün edilmişlerdir. Şairin kendisi de Ahılkelek’in Koyundere köyündendir. Mono etnik Terekeme Karapapak köyü olan Koyundere sonradan Aspinza’ya bağlanmıştır.⁷

Şair, destanın devamında, komünist Ruslar tarafından Türk yurdu Ahıska coğrafyasının Türk kültür varlıklarının ortadan kaldırılışından ve âşık, ozan, âlimlerinin yok edilişinden söz açmaktadır:

“Hanı sazın, ğaval, tüteyin sesi?
Âşığı, ozanı, âlim kimsesi?
Béle idi komünistlerin besi,
Ahıska torpağı Türksüz ğaldı?”

Adıgün, Aspinza ve Ahılkelek arasına yani Ahıska bölgesine, iyileşmez yara vurulduğunu, sürülerinin, nahırlarının, yıkıllarının gasp edildiğini, dağlarının, yaylalarının Türksüz kaldığını belirtir.

Adıgün, Espinse, Ahılkelek arası,
Sağalmaz oldu milletinin yarası,
Görünmür ğoyun sürüsü, mal-ğarası,
Dağ döşünde yaylaları Türksüz ğaldı.

Şair, destanın giriş bölümünün son iki hanesinde Ahıska’nın bahçelerinin, hanlarının bozulduğunu, pazarlarında ünlü Ahıska bal, yağ ve pekmezinin satılmaz olduğunu, dükkânların boş kaldığını, Ahıska halkının on yedi ülkenin üç yüz bölgesine dağıtıldığını neticede Ahıska’nın Türksüz kaldığını bildirir:

“Ahıska’nın bağçaları, {anı, bazarı,
Görünmür bal, bekmez, yağı, azarı,
Satan yo {, alan hanı, milletin ğuzarı,
Dükânlar da boram-boş ğaldı.

⁷ Sürgün edilen Ahıska Türklerinden yaklaşık 10-15 bin kadan Terekeme/Karapapak Türktür. Asbindza ve ona bağlı Ağara, Alanza, Arda{, Bezir{ana, Buzmaret, Damala, Daşlıĝıslağ, Donet, Gavét, Goyundere, Karzemel, Marğistan, Ota, Peneket, Tezeköy, Üsküre, Van ve Yukarı Varnet adlı 18; Ahılkelek kentinin Azmana, Dabaniya, Damkal, Ğarta, Ğogaşen, ¼avét, Kersef, Miraş{an, Murakval, Yeniye adlı 10 ve Bağdanovka kentinin Hoğam, Sağamoy adlı köylerinin tamamı Terekeme / Karapapak Türkleri ile meskûndü. Geniş bilgi için bkz.: Ali Kafkasyalı, “Kazakistan Karapapakları: Dünün Ahıska- Ahılkelek, Bugünün Kazakistan Terekeme/Karapapakları”, Türkoloji Dergisi, S. 3 (59), 2012, Türkistan-Kazakistan.

Ahıskalı élden éle tepelendi,
Günahsız insanlar on yeddi dövletin,
Üç yüz bölgesine sepelendi,
Ahıska torpağı Türksüz galdı”.

Şair, destanın 23 hanelik giriş bölümünde sürgün olayını özet olarak yorumladıktan sonra “Borjom’da Gara Vağon Garşıladi” başlığı ile destana başlar. Borjom kasabası, Ahıska Bölgesini, yani Adigün, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka Türk yerleşim yerlerini Tiflis’e bağlayan ana yol üzerinde bir Gürcü şehridir. Aynı zamanda ana demiryolu istasyonudur. Bu beş şehircik ve bunlara bağlı 129 köyde sakin bulunan Ahıska Türkleri, yük kamyonlarına doldurularak Borjom tren istasyonuna getirilir. Burada kamyonlardan yük trenlerine aktarılır.

Şair Piriyevev, destanın ana bölümüne de bir mani ile başlar. Manide elinde kalem, kalbinde iman, iki dileğinin bulunduğunu, birinin “dil”, diğersinin “vatan” olduğunu ifade ederek gece gündüz hayalinin ve isteğinin vatana sahip olmak olduğunu bildirip, Ya Rabbim, arzumu kabul et, bizi vatana sahip et, diye dua eder. Dikkat edilirse şair Allah’a “vatana kavuştun” diye dua etmez. “Ya Rabbim vatana sahip et” der. Çünkü, onlar dönme şansı ile yurtlarından sürgün edilmemişlerdir. Sovyet Yönetimi, onları bir daha dönmek üzere vatanlarından koparıp almıştır. Geride kalan taşınır, taşınmaz her türlü mal varlıklarını yoldaşlarına üleştirdikleri gibi yerlerine de Ermeni ve Gürcüler getirilip yerleştirilmiştir. Burada şair haklı olarak Allah’tan vatanlarına yeniden sahip olmayı istemektedir.

Ahıska Türklerinin gönül tercümanı olan şair, “Yunus gönüllü” Ahıskalıların, “Köroğlu” yanlarına da dikkat çekmektedir. Destan okuyucularına ve dinleyicilerine, “biz Ahıskalıyız, ilim, irfan, sanat sahibi, medenî insanlarız. Ancak bir tarafımız da dağlıdır. Biz düşmanın göz dağımız. Gerek olduğunda Kafkas Dağları bizim mekânımızdır. Dağa çıkmasını da çok iyi biliriz. Yıllarca ağır eziyet ve sıkıntı çeksek de ağlamadık, ağlamayız” der:

“Éy gardaş Ahıskalıyam, dağlıyam,
Bil, yağı düşmene göz dağlıyam.
İller boyu çeksem de ağır eziyet,
İstemirem bu çağımda ağlıyam”.

Borjom Kasabası’nın Ahıska Türklerinin nezdinde ayrı bir yeri vardır. Borjom, Ahıskalı çocuk ihtiyar, kadın kızın zorla kolhozlarda, demiryolu yapımında 3-4 yıl boyunca çalıştırılıp, emeklerinin gasp edildiği yerdir. Borjom, yük kamyonları ile getirilip, yük trenlerine bindirilip 35-40 günlük yola sürgüne gönderildikleri yerdir. Borjom, dört yıl önceden cepheye gönderilen 47 bin vatan evladının cepheden dönmeyen, sağ kalanları görmeden, 118 bin insanının sürgüne gönderildiği yerdir. Borjom, yüzlerce caminin, medresenin, mektebin, ata ocağının, ata ana kabirlerinin, ziyaretgâhların son kez olsun görülmeden gidildiği yerdir. Şair bu durumu bildiği için birkaç sözle Borjom’la ilgili duygularını ifade etmeye çalışır:

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

İzi var oğulların Borjom’un sağ solunda,
Onlar ter tökmüş idi demir yolunda.
Yorğanda yatmağ ğalsın bir yana,
Yağış yağanda yatardı tepede, kolda.
Üstü açığ “Studabekker” insanları götürdü,
Sarı esgerler Türkleri vağzala⁸ yétirdi.
Doldurdular vağonlara dustağ teki⁹,
Ġardaş bacıdan buradayken ayrıldı.
Çel çocuğun ağlaşması bir yana,
Demir yolu çekenler ğaldı yan yana,
Doldurdular vağona insanları héyvan teki,
¾eberi yo {dur bilmirler ğedir hayana”.

Her ıslık, her düdük sesi ya bir bitişin ya bir başlangıcın işaretidir. Birileri için ayrılık, birileri için kavuşmaya gidiştir. Ahıska Türkleri için her ikisinin de işaretidir. Trenin ıslık sesi onlar için hem vatandan ayrılışın hem de ölüme, zulme, gurbete gidişin başlangıcıdır. Tren hareket eder, Borjom’un halkı bile ağlar...

“Fit vérdi, paravoz da vızıldadı,
Türklerin damarında ğanı buzladı,
Ahıskalının günahı ne idi déye
Ġalan yerli ehali de sızladı.
Dayanmadan ğatar vız ğedir,
Yonu Tiflis’e sarı düz ğedir,
Moskovdan emir var onun üçün
Yol açığ dere tepe düz ğedir”.

Kazak şairi Abdul Rauf Fitret “Zulüm, mazlumları birleştirmek için en büyük silahtır.” [3, 21] der. Daha zulmün ilk saatlerinde birbirlerine kırgın, küskün olanlar barışır. Acılar, kederler paylaşılır. Göz yaşları birbirine, gök kubbenin yaşları da onların göz yaşına karışır. Tiflis’e yaklaştıklarında müthiş bir sağanak başlar, Yağmur, dolu, gök gürültüsü, yıldırım ortalığı sele suya gark eder. Kura Nehri taşar. Sel ve taşkın sular trene yol vermez. Moskova’ya bilgi verilir. Geceyi Tiflis’te geçirmek için izin istenir. “Moskova” kükreder. Derhal yola devam edilmesi, emredilir.

“Tiflis’e varanda küsülüler barışdı,
Gün ya {dı, ğaranlığ düşdü,şer ğarışdı,
Gülen yo {, ağlayan sızlayan ço {,
Yağan yağış göz yaşına ğarışdı.

⁸ Vağzal: Tren istasyonu.

⁹ Dustağ teki: Tutsak gibi, esir gibi.

Tebiet de dayanmadan ağladı,
Vetene dönecek ğapılar da bağlandı,
Milletin sesi héç bir yana çatmadı,
Evlilyeler de rahat yatmadı.
Bulud köçür Ahıska'dan Tiflis ğolu,
Yağış sonu, şağğıldadı, töktü dolu.
İldırım çağdı, göy ğüruldadı,
Daştı Kür, keçmeye kesdi yolu.
Tiflis Moskov ğabağında titredi,
Moskov da téz yola sal, dédi kükredi.
Dédiler: Bir ğün ğonağ olaydığ ne ola,
Dinlemedi mayor, paravoz düşdü yola”.

Tren “Kırmızı Köprü”den Azerbaycan sınırına geçer. Kadim Türk yurdudur, kardeş ülkedir diye sevinirler. Dertlerini paylaşmak, kardeşlerini görmek ümidindedirler. Gence’de duracaklarını, Azerbaycan Türklerinin onları karşılayacaklarını, en azından onlara el sallayacaklarını beklemektedirler. Ne mümkün? Tren Gence’den, Nizamî’nin diyarından aynı hızıyla geçer, bir dakika bile durmaz.

“Ğatar keçdi Ğırmızı Körpü’den bu üze,
Ğedim Türk toprağı Azerbaycan’da düze,
Kimi sevinir, kimi ağlayır, sızlayır,
Fit vérdi paravoz ğalđdı elliden yüze.
Gence idi esil Türk veteni,
Onlar da yol boyu bürünmüş idi keteni,
- Éy Nizamî halal ét! - Déyen olmadı,
Dolağdı diller, halallaşa bilmedi”.

Bakü’ye varırlar. Bakü iyi duyan iyi gören insanların, aydınların, âlimlerin bol olduğu yer. Vurgunların, Bahtiyarların yurdu... Ahıska Türkleri soydaşlarından, kardeşlerinden, Bakü’den çok şey beklemektedirler. Yollar kesilecek, trenler durdurulacak... Umdukları gibi olur. Azerbaycanlılar tren istasyonuna dökülmüştür. Savaş yıllarının kıtlık ve yokluğuna rağmen kiminin elinde mısır, buğday, nohut kavurgaları, kavutları; kiminin elinde kurutulmuş lavaş, yufka sepetleri, kiminin elinde kurut, kimininkinde meyve kuruları... Kimin evinde ne varsa, kim ne bulup buluşturmuşsa istasyona getirmiş. İşportacılar gibi vagonlara atılmaya çalışırlar. Talihsiz mazlum kardeşlerine vermek için çırpınırlar... Yazık, yazıklar ki ne elleri ne dilleri ulaşır!.. Hava bulutlanır, güneş batar. Bu bulutlanma, gerçekten havanın bulutlanması mıdır? Yoksa trenin dumanının gök yüzünü kaplaması mıdır? Yoksa gözlerin yaşla dolması mıdır? Herhâlde hepsidir.

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

Şair, Bakü tablosunu şöyle çizer:
“Moskova’dan gorşurdu néylesin Bakı,
Yazdı tarihi geleceye söylesin Bakı.
Ġan ġardaşı ayrıldı birbirinden,
Ahıska Türklerine {eyir dua éylesin Bakı.
Bakı’da vaġondan héç kes düşmeye goymadı,
Mayor, millete vérdiyi eziyyetden doymadı.
Dédi: - “Çut naruşenie, ne jaléyté,
Kim olursa olsun, prikazıvayu, strelyayté!”¹⁰
Kim gorşmasın éşidende bu sözleri,
Kimin dolaşdı dili, yaşa doldu gözleri.
Milletin Bakı’dan da üzüldü ġümanı,
Pay vérmek isteyenlere ġünah éyledi.
Kiminin elinde lazutu yola düzüldü,
Ġardaş Türklerinden elleri üzüldü,
Getirdiyi payı véremedi ġardaşıma,
Bastı bulud, ġün de süzüldü”¹¹.

Borġom’dan ayrılırken “vatan”dan ayrılışın ıstırabı ile yanıp yakılmışlardı. Gence’de, Bakü’de kardeşlerinin onları beklediğini düşünmüşlerdi. Bu heyecan ve arzuyla saatleri geçirmişlerdi. Asıl ayrılık Bakü’de başlamıştı. Bu defa kardeşlerinden ayrılmışlardı. Hem de savaşa gidip dönmeyen 47 bin evlatları gibi yüz yüze göz göze gelemeden, seslerini duyamadan ayrılmışlardı. Hani derler ya “Ümit Allah’a kalmıştır?”, ihtiyarlar yönlerini Dede Korkut’un mezarına dönüp, ellerini havaya açarlar. Gözlerinden yaş yerine kan akıtarak dua ederler? Duadan ziyade hiç kimseden öğrenemedikleri sürgün edilme sebebini Allah’a sorarlar. “Bu ayrılığa kimin deydi kargışı?”

“Éşolan géde géde, Dede Ġorgud mezarına
Ellerini açdı, başını eydi atam.
Bu ayrılığa kimin deydi ġargışı,
Ayırdı élden, ağlamasın néylesin anam”.

Moskova’nın plânına göre sürgün kabilelerinin güzergâhı, Bakü’den sonra Daġıstan Limanı’ndan gemilerle Hazar’dan karşı tarafa geçmektir! O tarihte Daġıstan’ın Komünist Partisi birinci kâtibi Aziz Aliyev’dir. Aziz Aliyev, Haydar Aliyev’in kaynatasıdır. Aziz Aliyev, tecrübeli, bilgili ve Rus “oyunlarını” iyi bilen biridir. Gemilere doldurulan Ahıska Türklerinin, ihtilâl sonrasında Azerbaycanlı aydınlara yaptıkları gibi denize dökülme ihtimalinin olduğunu hisseder. Böyle olmasa da hayvan vagonlarındaki bu insanların Hazar’ın dalgalı ve soġuk

¹⁰ Söz dinlemeyeni, kim olursa olsun, emrediyorum, çekinmeyin vurun!..

¹¹ Hava bulutlandı, güneş battı.

havasında karşıya geçmeleri mümkün değildir. Tamamı soğuktan donacaktır. Bütün gücünü ve yetkisini kullanarak Moskova'yı arar. Sürgünleri, Haçmaz, Derbend, Mahaçkala, Heşterhan, Saratov, Ural demir yolu ile devam ettirmeye onları ikna eder.

“Moskov emr étmişdi ¾ezer'den kéçmeye,
Allah rehmet éylesin Eziz Eliyev'e.
Dédi: Soyuğda ¾ezer bilirsən ne édecek?
Bu insanlar bütöv suya gédecek.
Ağır veziyyeti götürdü boynuna,
Parom ğaldı demir yola ötürdü.
Maçağala'dan öz fikrini Moskov'a yétirdi,
Başğa néylesin ona Allah rehmet éylesin.
Maçağala'dan eşalon¹² düşdü yola,
Péncereden ba ır kimi sağa, kimi sola.
Buz bağlamış çaylar denize a ır,
Deniz de insanların göz yaşına ba ır”.

Heşterhan, 35-40 gün süren yolculuğunun ilk kırılma noktasıdır. Günlerdir kapıları açılmayan vagonlar açıldığında onlarca insanın öldüğü, onlarcasının da ölmek üzere olduğu görülür. Görevli doktorlar, hemşireler, sağlık memurları önceki trendekiler için yaptıklarını yaparlar. Ölenleri belediye morglarına, hastaları hastaneye taşırlar. Şairin bulunduğu tren ilk olarak Heşterhan'da kontrol edilir. Bazı trenler daha önceki, bazıları daha sonraki istasyonlarda... 57 yük treninin yüzlerce vagonundan binlerce insan ölüsü indirilir. Sovyet yönetiminin kayıtlarına göre, Adigün, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka adlı beş kent ve bu kentlere bağlı 219 köyden kamyonlarla taşıyıp Borjom'da yük trenlerine doldurularak Orta Asya'ya sürgün edilen 92,307 kişiden 14.895'i son istasyona kadar sürgün boyunca açlıktan, soğuktan ölmüşlerdir [4, 22].

Şair, masum ve mazlum Ahıska Türklerine bu insanlık dışı muamelenin yapılmasını kabullenemez. Heşterhan'da, gördüklerinden çok etkilenir. Allah'a yönelir, ona dayanır, ona sığınır, ve ona sorar: “Yâ Rabbim günahımız ne idi?”

“Allah'ım sensen gümanımız,
Bilmirem ne idi günahımız!”
Heşterhan Tren İstasyonu'nu mısralarına şöyle taşır:
“Heşterhan'da eşalon féyli dayandı,
Kilime bürünenler yu ıudan, oyandı.
Kimilere donmuş çörek de çatmadı¹³,
Kimileri kipyatok¹⁴ içmemiş yatmadı.

¹² Eşalon: Tren, gatar.

¹³ Çatmadı: Ulaşmadı, yetmedi.

¹⁴ Kipyatok: Sıcak su.

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

Ağ {eletliler {esteleri götürdü,
Ölenleri yéve, ğalanları {este{anaya yétirdi.
119 min Ahıskalı bir azını,
Aclığdan, soyuğdan Heşter{an'da itirdi”.

Heşterhan'dan Orta Asya'ya yöneldiklerinde hava daha da soğur. Vagonlar buz kesmektedir. İnsanlar donmak üzeredirler. Şair, vagonların durumunu da gözler önüne serer:

“Vağon soyuğ titreyene ba{,
Ağlayana ba{, kükreyene ba{.
Donana ba{, sızlayana ba{,
Daş kimi buzlayana ba{”.

Şair, gördükleri iyilikleri de minnetle anar. Kovalar dolusu “kipyatok” ve “kaşa”¹⁵ veren Saratov halkından helallik diler.

“Saratov {algı Türkleri görende,
Védre védre “kipyatok”, “kaşa”nı vérende, mısır {aşılı...
Onu yéyenler ümid édír yaşamağa,
Ĝola ğüvve, dize teğet, göze işığ gelende.
Tiren Saratov'dan üz tutdu bir başa,
Gédir Ural Dağları'nı aşa aşa,
Ecel pencesinden sağ ğalanlar déyir,
Éyle halal vérdiyin etmeye aşa”.

Her durulan istasyonda, görevliler vagonları kontrol edip ölenleri alırlar. Bazı “yolcular”, kucaklarında, dizlerinin üzerinde can veren yakınlarını, nereye götüreceklerini ne yapacaklarını bilmedikleri için görevlilerden saklarlar. Belki kısa süre sonra uygun bir zemin, uygun bir zaman buluruz diye, belki indirilecekleri yer yakındadır düşüncesiyle vermezler. Yol uzayınca çâresiz kalırlar. Duraklarda kendi elleriyle karlara, kumlara gömerler. Kimileri, ölülerini son vagona toplanan cenazelerin içine götürüp bırakırlar. Ne ölülerinin üzerinde Kur'an okuyabilirler, ne onlara dünyadan götürecekleri yegâne nesne olan bir arşın kefen bezi sarabilirler ne de toprağa tapşırabilirler.

“Her dayanacağda donmuş méydleri,
Ĝatardan yol kenarına atana ba{,
Kimileri son vağona götürüb atana ba{,
Kimileri ölmüş, gizli yatana ba{.

¹⁵ Kaşa: Mısır lapası.

Kimileri götürdüler {este{anaya,
Kimilerini ğara basırana ba {.
Kimileri bürüdü ölüm hâlında cecime,
Göstermeden esgere gizledene ba {.
Kimilere ğur'an ğismet olmadı,
Kimilere kefen ğismet olmadı.
Kimileri göz yumdu demir vağonda,
Atdılar yola, heç torpa { da ğismet olmadı”.

Şair, kış mevsiminin ilk ayında Ural Dağları'nı geçerlerken karşılaştıkları manzaraları ve havanın durumunu da yazar:

Buz bürümüş Ural Dağı'na çatanda,
Ğar, tüpü, boran birbirine ğatanda,
Demir vağon déşik¹⁶, çocuklar dondu,
Kimiler kilim arasında yatanda.

Piriyev, Moskova Yönetimi'nin Ahıska Türklerine reva gördüğü insanlık dışı, ahlâksız muamelelerden bazılarına da dikkat çeker. Şairin maksadı, insanlığa medeniyet sunduklarını iddia eden bu insanların(!), sürgün olayını ne derece rencide edici boyutlara ulaştırıldıklarını, ölümden daha beter duruma getirdiklerini göstermektir. Edep, irfan, ahlâk duygularından habersiz bu komünist yöneticiler, Ahıska Türklerini, çocuk, büyük, gelin, kaynata, kaynana, kız, kardeş demeden hepsini aynı vagonlara doldurup, onları, yeme, içme, uyuma, tuvalet gibi her türlü ihtiyaçlarını aynı mekânda yapmaya mecbur bırakırlar.

“Vağonda ğaynata var, ğardaş var,
Ğız var, gelin var, bacı var.
Oğul var, ğanyana var, ana var,
Hanı, dé görüm ayağ yolu hardadı?¹⁷”

Karıncayı bile incitmeyen bu insanlar, Sovyet yönetiminin vahşi uygulaması sebebiyle bir müddet sonra ölümü kanıksarlar. Ölüm korkusunu aşarlar. Ölüm korkusunu yenen insanın ise hiçbir korkusu olmaz. Rus askerlerinin silahından, süngüsünden, yumruğundan çekinmezler. Her türlü tehdit ve cezaya rağmen ölümlerini duraklarda kendileri kara, kuma gömerler.

“Öyrenmişik, ğor{muruğ, ğaçmırığ,
Ba {mırığ yumruğa, göz açmırığ.
Sürüyüb vağondan méyidleri atanda,
Yol boyu ğara ğuma atanda.”

¹⁶ Déşik: Delik deşik.

¹⁷ Hani, söyle göreyim tuvalet nerededir?

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

Tren, bir ay yol aldıktan sonra Kazak steplerinde ilerlemektedir. Yönü Doğu’ya, Güneş’in doğduğu, Türk medeniyetinin boy verdiği Türkistan’a doğru yol almaktadır. Kazak ova ve çöllerinde gördüklerini yorumlarlar: Yılkılar görürler. “At murattır, at olan yerde hayır, bereket vardır”, der uğurlu hayvan gördükleri için sonlarının hayırlı olacağına inanırlar:

Dédiler görünen il{ı, atdır,
Héyvanlar içinde ağıllısı atdır.
İnşallah at olan yerde {éyir var,
Atalar déyib: At muraddır.

Deve sürüleri görürler. Bir deve başını kaldırır. Kendilerini selamladığını, hayra işaret olduğunu söylerler. Artık kar durmuş, tipi dinmiştir. Hava insafa gelmiştir.

Kenarda baş galdırdı deve,
Déyirler: Salam vérdi, erva{dır deve.
Déyesen yağmadı ğar, dayandı hava,
Esmedi tüpü, déyesen geldi insaf.

Merinos koyun sürüleri görürler. “Koyun cennetten çıkmıştır, onun kokusu insan için dermandır”, yorumunu yaparlar:

Yola ya{ın göründü merinosun sürüsü,
O bir sürüde ğaragölün üç illik irisi.
Ĝoyun çı{ıbdır cennetden, déyerler,
Ĝoyundan gelir “dermane”nin {oş iyi.

Kazakistan’da olduklarını öğrenirler. Bir kısım Ahıskalının, içinden geçtikleri, Kızılorda, Kentav ve Türkistan’da indirildiğini görürler. Bu trendekilerin de Kazakistan’da indirileceğini düşünerek sevinirler. Hayallerindeki Kazakistan’ı tarif ederler:

“Dédiler: Ĝor{mayın bura Ĝaza{ıstan’dır,
O yanı ĜırĜızistan, bu yanı Özbekistandır.
Türk soyludur, özü Türk, dili Türk, ğelbi Türk.
Onlar da Kıpçaĝ, Uyĝur Türkleridir.
Bu sözü eşiden i{tiyarlar sévindi,
Olsaydı isti {örek, év indi.
Dizlere taĝet, gözlere ışĝ geldi,
Dincelmek üçün ürekleri sévindi”.

Türkistan'ı geçtikten sonra Çimkent yakınlarında kadim Türk yurtlarından Arıs'ta tren durur. Bunlar burada indirilip Gızıl Say'a götürüleceklerdir. Şair, Kazakistan'a ayak basışlarını ve ilk karşılaştığı Kazak insanını şöyle tanımlar:

“Arıs'da. Gızıl Say'da insanları tökür gédir.
Déyesen ekindi, ekir gédir.
Bizi düşürdüler Gızıl Say'da,
Kürk géymiş igid orta boyda.
Dédi: Men İztay, gól{oz Gızıl Su,
Onlar gédecek gól{oz Gara Su'ya
Bunlar gédecek gól{oz Gızıl Esger'e,
Bu sözleri biz aydın düşündük¹⁸.
Kimileri mindi eski öküz arabaya,
Kimileri mindi at {izeğinen¹⁹ araya.
Ĝar yağır, buz altında su a{ır,
¾ebersizdi gédirler hansı {arabaya²⁰”.
Şair, o anki hava durumunu da belirtir.
“Ĝar yağır tüpü esir,
Boran, tufan yolları kesir.
Moskovun {eberi var mı,
Eziyet çekir bizim nesil”.
At, öküz arabaları, kızaklar ile bin bir zorlukla, karda boranda köye varırlar.
“Gün batmış geldik bir köye,
Yirmi beş nefer doldurdular bir öye²¹.
Uşag hem sızlayır, hem ağlayır,
Onun ağlaması, ana üreyini dağlayır.”
...
Yirmi beş nefer oturdu bir otağda,
Déyesen arı yapışıb bu otağa.
Ayağ basmağa yér yo{,
Otağ boğanağ, eşik şa{ta.
Ĝaza{lar dayanmadan²² yardım étdi,
Çuval çuval tezek vérdi.
Önce evimizden tüstü ç{ardı,
İndi isineceksiniz déye inandırdı.

¹⁸ Aydın düşündük: İyi anladık. (Şair zaman zaman herhâlde bilmeden Kazar Türkçesine ait sözlere yer vermektedir. Kazak Türkçesinde “düşünmek” anlamak demektir.

¹⁹ At {izeyi: At kızıağı.

²⁰ ¾araba: Harabe, ören yeri. Onlar için ayrılmış eski, yıkık dökük evler.)

²¹ Öye: Eve.

²² Dayanmadan: Durmadan, devamlı.

A.Kafkasyali. Allahverdi Piriyeve ve “Ahıska türksüz kaldı” destanı.

Kazaklar, çok şuurulu davranır. Bir asırdan beridir Rusların her türlü mal varlıklarını sömürüp, yoksul ve perişan bırakmasına rağmen, ellerinden gelen her türlü yardımı yaparlar. Kimi yakacak, kimi kurut, kimi talğan getirir. Lokmalarını, imkânlarını paylaşırlar. Ahıska Türklerine yardım etmek için birbirleriyle yarışır.

“Ğazaılar Allah’ın yolunu ğetdi,
Ellerinden gelen yardımı etti.
Kimi tezek²³, ğurud²⁴, talıan²⁵ getirdi,
Yardım edenler birbirinden ötdü²⁶.”

Şair Allahverdi Piriyeve, destanı halk hikâyesi geleneğine uygun olarak taşıma hanesiyle bitirir. Destanı, olayları bizzat gözüyle gören ve gönülden hisseden, Gökçe muhitinden, Koyundere köyünden Allahverdi’nin yazdığı belirtir:

“Soruşsalar kimdir bunu yazan,
Gözüyle gören, gönülden bézen.
Göyçeli soyundan, Goyundare köyünden,
Allahverdi’dir, vetenden aralı ğürbetde gezen.”

3. Sonuç

Allahverdi Piriyeve, öğretmen ve idareci olarak çalışırken bir yandan da Ahılkelek-Ahıska Türklerinin tarihî, kültürü, siyasî ve sosyal hayatları üzerine Sevil Piriyeve ile birlikte “Ata Yurdum Ahıska” “Türksüz Kalan Ahıskam” ve “Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska” adlı üç kitap yayımlamıştır.

Piriyeve’in hayatı ve “Ahıska Türksüz Kaldı” destanı, Ahıska Türklerinin İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında başından geçenleri ve o dönemin sosyal, kültürel, siyasî durumunu pek çok yönü ile aydınlatmaktadır. Destan, Adıgün, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka adlı beş kent ve bu kentlere bağlı 219 köyde sakin bulunan bütün bir halkın, Moskova yönetimi tarafından önce 47 bin seçme evladının Sovyetler Birliği adına cepheye sürülüp, yüzlerce aydın, yazar ve din adamının halkın gözünün önünde kurşuna dizilip, nicesinin Sibirya çalışma kamplarına gönderilip, geri kalan 92.307’isinin İkinci Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde, 14 Kasım 1944 gecesini, iki saat içerisinde, bütün taşını, taşınmaz mal varlıkları ellerinden alınarak Orta Asya’ya sürgün edildiğini,

²³ Tezek: Hayvan gübresinden yapılan katı yakacak.

²⁴ Ğurud: Kurut. Süzme yoğurda tuz katılarak ceviz büyüklükte topak yapıp kurutulmuş yapılır. Genellikle mantıda kullanmak için birkaç topak kurut ılık suda birbirine sürtürülerek çözümler ve yemeğe katılır. Çerez olarak da yenilir.

²⁵ Talıan: Talgan, kavut. Kavrulmuş buğday veya darı gibi tahılların öğütülmesiyle elde edilen un. Bu un ballı, pekmezli, şekerli suya katılarak yenir. Sde suya katılarak da yenir. Kavut da kurut gibi kadim göçebe Türklerin kullandıkları yiyeceklerdendir.

²⁶ Ötdü: Geçti.

bunların 14.895'inin yollarda aç ve soğukta bırakılarak öldürüldüğünü gözler önüne sermektedir.

Ahıska bölgesinin Kıpçak asıllı otoktan/yerli halkı ile aynı soydan olup sonradan Kazak, Borçalı'dan gelip Ahılkelek bölgesine yerleşen Terekeme/Karapapak Türkleri de Ahıska Türklerinin bir hissesi olarak sürgün edilmişlerdir. Şairin kendisi de ikinci Türk grubundandır.

Ahıska Türkleri, 1944'te sürgüne giderken maddî kültür değerlerini geride bıraksalar da dil, edebiyat, âşıklık geleneği gibi pek çok soyut kültür değerlerini beraberlerinde götürmüşler, bu maddî ve manevî hazineleri koruyup, geliştirmişlerdir.

Ahıska Türkleri, sürgün günlerinde ve sonrasında Azerbaycan ile Kazakistan başta olmak üzere diğer Türk devlet ve topluluklarının çok büyük ilgi ve desteklerini görürler.

KAYNAKÇA

1. PİRİYEYEV, Allahverdi - PİRİYEVA, Sevil, Ata Yurdum Ahıska, Mütercim Yay., 2001, Bakı.
2. PİRİYEYEV, Allahverdi - PİRİYEVA, Sevil, Türksüz Kalan Ahıskam, Vektor Neşriyat Evi, 2007, Bakı.
3. HAYİT, Baymirza, Türkistan'da Öldürülen Türk Şairleri, Kardeş Matbaası, Ankara 1971.
4. TÜRKİ, İbrahim - PİRİYEVA, Sevil (2009), Ahıska Türklerinin Tarihi, İslam ve Aile Durumu Ansiklopedisi, "Kitap" Baspası, 2009, Şimkent.
5. KASANOV, Ziyaeddin - HASANOV, Sedir - KURBANOV, Hetem, Ahıska Türkleri, O Cümleden Terekemelir Tarihi ve Örf-Âdetleri, "Kitap" Baspası, 2007, Şimkent.
6. PİRİYEVA, Sevil - PİRİYEYEV, Allahverdi, Türk Dünyası ve Ata Yurdum Ahıska, Tuna Yay., 2003, Bakı.
7. KAFKASYALI, Ali, Kazakistan Karapapakları: Dünün Ahıska - Ahılkelek, Bugünün Kazakistan Terekeme / Karapapakları, Türkolojiya Dergisi, S. 3 (59), 2012, Türkistan.

b- Sözlü Kaynaklar

- 15 Nisan 2012, Çimkent - Kazakistan, Allahverdi Piriyev anlatımı, özel arşivimiz.
15 Mayıs 2012, Türkistan - Kazakistan, Allahverdi Piriyev anlatımı, özel arşivimiz.

REZUME

A. KAFKASYALI (Türkistan) ALLAHVERDI PIRIYEV AND HIS POEM "MY AHISKA WITHOUT TURKS"

The life of poet and writer, Allahverdi Piriev, one of the last eyewitnesses of historical drama of Ahıska Turks and his work named as "MY AHISKA WITHOUT TURKS" ("Turksuz galan Ahısxam"), the book about sad events of 1944th, when Ahıska Turks were exiled from native places to Central Asia according to the order of Soviet Government give materials never mentioned before.

Key words: Allahverdi Piriev, exile of Ahıska, Ahıska Turks.